

Reševanje risa v Dinaridih
in jugovzhodnih Alpah
pred izumrtjem

Regionalni načrt doselitve risa (*Lynx lynx*) za JV Alpe

Akcija A.4 – Priprava načrtov za doselitev risov v Dinaride in JV Alpe

Ljubljana 2020

Avtorji: Aleš Pičulin, Rok Černe, Miha Krofel, Urša Fležar, Matej Bartol, Tomaž Berce

KAZALO

KAZALO	1
I UVOD	1
Namen doselitve risa	1
Cilji projekta LIFE Lynx	2
Namen Regionalnega načrta doselitve	3
II NAČRTOVANJE IN IZVEDBA DOSELITVE V SLOVENSKE ALPE	5
Izvedba doselitve	5
Izvor osebkov	5
Število osebkov	5
Spol in starost	5
Zdravstveno stanje	5
Območje izpustov	6
Strategija izpustov	7
III SPREMLJANJE DOSELJENIH OSEBKOV	12
Monitoring	12
Spremljanje izpuščenih živali	12
Dolgoročno upravljanje	13
IV TVEGANJA	14
V PODAJANJE INFORMACIJ	15
VIRI	16

I UVOD

Doselitev osebkov prostoživeče živalske vrste je postopek krepitve populacije z vključitvijo posameznih osebkov iz drugih območij, druge populacije ali ujetništva. Razlogi za doselitev so lahko nizko število posameznih osebkov v populaciji, nizka genetska pestrost, fragmentacija prostora itd.

Namen doselitve risa

Dinarsko – JV alpska populacija risov (Slovenija, Hrvaška in Bosna in Hercegovina) izvira iz šestih, deloma sorodnih živali, iz Karpatov (Slovaška), naseljenih v Slovenijo leta 1973 (Čop, 1994). V nekaj letih po naselitvi so se risi številčno in prostorsko hitro širili, kar pa ne velja za SZ del Slovenije. Šele leta 1984 naj bi v alpskem delu Slovenije in Italije prvič zaznali prisotnost risa. Prvi potrjeni primer prisotnosti risa v alpskem prostor je bil ugotovljen leta 1986, ko so lovci odstrelili risa v Kanalskem Lomu blizu Mosta na Soči, v bližini meje z Italijo (Čop in Frkovič, 1998). Meseca maja 1987 so opazili risa v dolini Trente v Triglavskem narodnem parku. Leta 1988 je bil ustreljen še en ris v bližini meje z Italijo v vasi Grgar. Leta 1989 in 1990 sta bila ustreljena še dva risa na meji z Avstrijo. V Sloveniji je bilo konec leta 1989 opaženih več risov, ki so se pojavljali na novih območjih. Ris je bil tako opažen na Pokljuki v bližini planine Uskovnica, na robu Jelovice v Dražgošah ter v Kobaridu (Čop, 1994).

Risi, ki so danes prisotni v Sloveniji, spadajo v SZ del dinarske populacije, za katero včasih velja, da je razdeljena na dinarsko in alpsko subpopulacijo (Koren in sod., 2006, cit. po Kos in sod., 2012). Ta populacija, ki se razprostira do JV Alp, predstavlja pomemben vir za potencialno ponovno naselitev Alp z vzhoda. Južno (dinarsko) in severno (alpsko) subpopulacijo ločuje avtocesta Ljubljana – Koper ter dodatna območja z manj primernimi habitati (Skrbinšek, 2004, cit. po Kos in sod., 2012).

Vse od naselitve risov leta 1973 pa do danes se beležijo podatki o znakih prisotnosti risa, mrtvih risih in napadih na domače živali (Čop, 1994). Zbiranje podatkov o prisotnosti risa v Sloveniji od leta 1994 naprej koordinira Zavod za gozdove Slovenije. Pridobljene podatke se razvršča v tri stopnje zanesljivosti v skladu s kategorizacijo SCALP (Molinari-Jobin in sod. 2012a, cit. po Kos in sod., 2012). Prva in najbolj zanesljiva stopnja podatkov C1 so trdna dejstva (mrtev ris, živ ujeti ris, fotografije ali video posnetki risov, delujoči genetski vzorci). Druga stopnja podatkov C2 so opažanja, potrjena s strani strokovnjaka (škoda na domačih živalih, najdba naravnega plena, znaki prisotnosti risa, neposredna opažanja). Tretja stopnja podatkov C3 so vsa opažanja znakov prisotnosti, ki so nepotrjena (opažanja neusposobljenih oseb, nedelujoči genetski vzorci, vsi drugi nezanesljivi znaki

prisotnosti). V alpskem delu Slovenije število znakov prisotnosti risa vseh kategorij v zadnjih letih močno upada. Do leta 2006 je bilo vsako leto zabeleženih več kot 30 znakov opažanj. Po letu 2006 število začne upadati pod 30. Sledi še en vrhunec nad 30 zabeleženih znakov v letu 2009, potem pa se število manjša in od 2011 naprej letno ne preseže 10 zabeleženih podatkov. Zadnji zanesljivi podatek kategorije C1 sega v leto 2014, ko so našli mrtvega povoženega risa v soteski med Jelovico in Pokljuko. V obdobju od leta 2016 pa do 2019 je bilo zaznanih le še nekaj podatkov kategorije C3, ki pa so manj zanesljivi. V letu 2017 so v Italiji blizu meje s Slovenijo beležili izolirano jedro štirih risov. Eden izmed teh risov je bil samec, ki je izviral iz dinarske populacije. Ostali trije, samica z dvema mladičema, pa so bili doseljeni v Italijo iz Švice leta 2014. Med tem jedrom in dinarsko subpopulacijo je veliko prosto območje s primernimi habitatami za risa. Namen doselitve risov v JV Alpe je ustvariti povezovalno subpopulacijo med dinarsko in alpskimi subpopulacijami risa.

Posamezni osebk, ki morda še živijo v alpskem delu Slovenije, so izolirani in nimajo stika z živalmi iz sosednjih populacij, kar dolgoročno pomeni izumrtje vrste na tem območju.

Doselitev risov v alpski del Slovenije se izvaja v okviru projekta LIFE Lynx s polnim nazivom „Reševanje risa v Dinaridih in jugovzhodnih Alpah pred izumrtjem” (LIFE16 NAT/SI/000634).

Cilji projekta LIFE Lynx

Glavni cilj projekta LIFE Lynx je zaustaviti upadanje številčnosti populacije risa in zagotoviti podporo širše javnosti za izboljšanje trenutnega ohranitvenega stanja te živalske vrste. Za doseganje tega cilja je potrebna trajna podpora, ki temelji na dobro zasnovanih načrtih upravljanja, vključevanju deležnikov, učinkovitih komunikacijskih strategijah in institucionalni, politični ter finančni podpori na državni in mednarodni ravni.

Glavni cilji projekta povezani z doselitvijo so:

1. Reševanje dinarske in jugovzhodno alpske populacije pred izumrtjem.

Ta cilj bo dosežen z vključitvijo novih živali iz Karpatov (Slovaške in Romunije) v Slovenijo in Hrvaško, s čimer se bo poskusilo zmanjšati stopnjo parjenja v sorodstvu na sprejemljivo raven in ustaviti nadaljnje zmanjševanje številčnosti populacije. Bistveno je, da ta proces temelji na znanstvenih spoznanjih in da se zanj zagotovi javna podpora. Pričakovani rezultat vključitve 14 osebkov v populacijo je povečanje območja prisotnosti risje populacije za najmanj 2000 km² in padec

koeficienta parjenja v sorodstvu (F) iz današnjih 0,30 na največ 0,18.

2. Upravljanje in ohranjanje populacije risa z mednarodnim sodelovanjem.

Ta aktivnost temelji na mednarodnem sodelovanju in skupni viziji ohranjanja in upravljanja risa na čezmejni ravni. Za doseg tega cilja bodo države, ki si delijo to populacijo - Hrvaška, Slovenija in Italija, razvile in uporabile standardizirana in sistematična orodja za spremljanje populacije ter dokumente, ki so temelj upravljaljskih aktivnosti.

3. Zagotavljanje podpore deležnikov pri procesu doselitve in trajnem ohranjanju populacije risa.

Tesno sodelovanje s ključnimi deležniki, vzpostavitev partnerstev in zagotavljanje podpore širše javnosti so ključni cilji tega projekta.

Namen Regionalnega načrta doselitve

V sklopu projekta LIFE Lynx smo izdelali dokumente, ki so temelj za izvedbo doselitve. Ti dokumenti so:

- Protokol za odlov, prevoz in karanteno risov na Slovaškem (<https://www.lifelynx.eu/wp-content/uploads/2019/02/Protocol-for-lynx-capture-narcosis-transport-and-quarantine-in-the-Slovak-Carpathians.pdf>) in Romuniji (https://www.lifelynx.eu/wp-content/uploads/2017/12/Protocol-for-capture-transport-and-quarantine-in-the-Romanian-Carpathians_-v4.3.pdf)
- Spoznanja iz predhodnih ponovnih naselitev in doselitev s poudarkom na zvereh (*Lessons Learned from Past Reintroduction and Translocation Efforts with an Emphasis on Carnivores*) (<https://www.lifelynx.eu/wp-content/uploads/2018/10/Lessons-Carnivore-Reintroduction-Efforts-Final-Version-4.0-2018.pdf>)
- Načrt doselitve risa na nivoju celotne populacije (*Population level reinforcement plan*) - dokument, ki podrobno opisuje biološke, sociološke in pravne temelje načrtovane doselitve (<https://www.lifelynx.eu/wp-content/uploads/2019/02/Population-Reinforcement-Plan-A4-Final-Version-13-Feb-2019.pdf>)
- Regionalni načrt doselitve za hrvaški del Dinaridov, za slovenski del Dinaridov ter <https://www.lifelynx.eu/wp-content/uploads/2019/06/Regionalni-plan-repopulacije->

[Hrvatska.pdf](#)

<https://www.lifelynx.eu/wp-content/uploads/2019/03/2019-Regional-reinforcement-plan-.pdf>

- Regionalni načrt doselitve v Slovenske Alpe.

Vsi navedeni dokumenti temeljijo na znanstvenih spoznanjih in izkušnjah predhodnih doselitev velikih zveri ter so skladni z IUCN smernicami za ponovne naselitve in ostale ohranitvene preselitve (IUCN/SSN 2013). Regionalni načrt doselitve je dokument, ki je dostopen v nacionalnih jezikih vseh pri doselitvah sodelujočih držav in se sklada z obsežnim načrtom doselitve risa na ravni celotne populacije. S tem načrtom dobimo osnovni pregled doselitve za specifično regijo, saj se nekateri elementi, kot so število doseljenih risov in metodologija izpustov, za Slovenijo in Hrvaško razlikujejo.

II NAČRTOVANJE IN IZVEDBA DOSELITVE V SLOVENSKE ALPE

Izvedba doselitve

Izvor osebkov

Doseljeni bodo osebki evrazijskega risa iz karpatske populacije, ki bodo odlovljeni na Slovaškem in v Romuniji (odrasle oziroma mladostne prostoživeče živali). Drugi vir osebkov za doselitev so tako imenovani "rehabilitirani osiroteli mladiči" - mlade živali, ki so najdene v naravi brez matere in so rehabilitirane pod optimalnimi pogoji tako, da so primerne za vrnitev v naravo in samostojno življenje. Izkušnje iz drugih projektov, v katerih so bile izvedene doselitve, so pokazale dobro prilagajanje in preživetje takih osebkov.

Število osebkov

V slovenski del Alp je cilj v populacijo vključiti pet živali. Vse izpuščene živali bodo opremljene s telemetrijskimi ovratnicami in stalno spremljane vsaj eno leto po izpustu. V primeru trajne zapustitve projektnega območja ali smrtnosti živali v obdobju enega leta po izpustu se bo taka žival nadomestila z drugo iz karpatske populacije.

Spol in starost

Načrtuje se doselitev odraslih osebkov obeh spolov. Starostna in spolna struktura živali bosta odvisna od razpoložljivosti v izvornih državah. Zaradi osnovanja nove povezovalne populacije na območju alpskega prostora bi bilo idealno doseliti tri reproduktivne samice in dva reproduktivna samca. Doselitev bo sicer izvedena skladno z razpoložljivostjo živali iz donorskih območij.

Zdravstveno stanje

V sodelovanju z Upravo za varno hrano, veterinarstvo in varstvo rastlin (UVHVVR), ki je pristojna za veterinarske pogoje za trgovanje z živimi živalmi, smo uskladili ključne pogoje, ki morajo biti izpolnjeni pred izpustom risov v naravo.

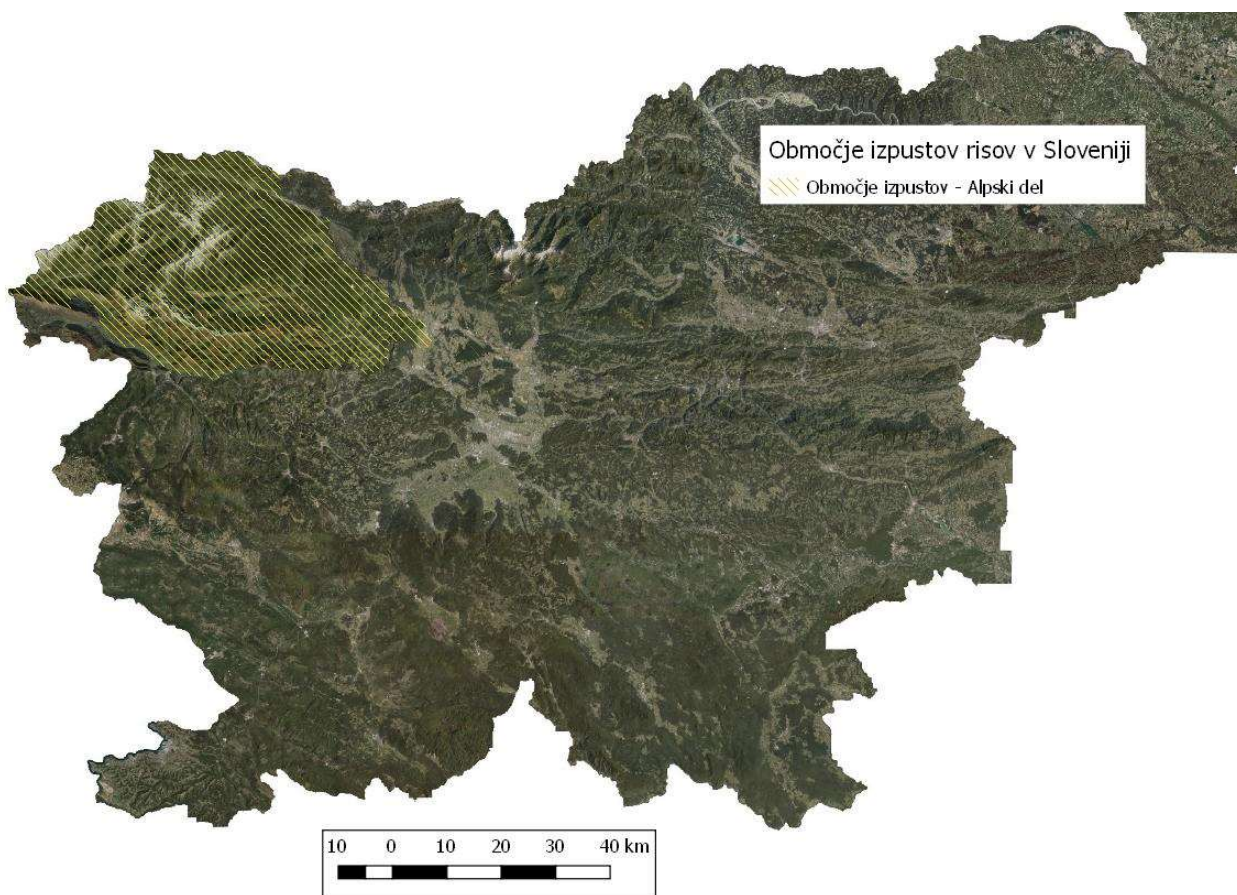
- Ob odlovu živali pooblaščen veterinar opravi klinični pregled ter odvzame vzorec krvi za potrebne preiskave (titer protiteles proti steklini, FIV, FeVL in parvovirozo).
- Za zagotavljanje istovetnosti živali je treba žival pred odvzemom vzorca krvi tudi označiti

(telemetrična ovratnica, mikročip ali podobno).

- Če žival ne kaže kliničnih znakov bolezni, prenosljive na ljudi ali živali, se žival cepi proti steklini.
- Po cepljenju mora biti žival še 21 dni v karantenski obori. Po 21 dneh se odvzame kri in preveri titer protiteles proti steklini (preiskava mora biti opravljena v laboratoriju, ki je odobren za te preiskave).
- Če je titer dovolj visok (najmanj enak 0,5 I.E./ml) in pri ponovnem kliničnem pregledu žival ne kaže znakov bolezni, prenosljive na ljudi ali živali, so izpolnjeni veterinarski pogoji in se žival lahko izpusti v naravo.

Območje izpustov

V Slovenijo sega JV del Alp, kjer je tudi širše območje izpustov. To zajema Gorenjsko in Goriško regijo.

Slika 1: Karta območja izpustov risa v Alpah

Izbor lokacij za izpuste

Pri izboru lokacije v alpskem delu je pomembna predvsem strateška lega, ki omogoča širjenje povezovalne populacije risov v smeri Alp in smeri Dinaridov. Upoštevati je potrebno še naslednje kriterije:

- primernost habitata,
- podpora lokalnih deležnikov,
- odmaknjenost mikrolokacije,
- dostopnost z gozdnimi cestami (tudi v zimskem času).

V času priprave tega dokumenta je bila izbrana lokacija za postavitve prilagoditvene obore. Mikrolokacija je v občini Gorje, v lovišču s posebnim namenom (LPN Triglav), ki ga upravlja javni zavod Triglavski narodni park. Pri izbiri mikrolokacij je bila posebna pozornost namenjena predvsem dostopnosti in hkrati tudi skritosti lokacije. Pred izbiro lokacij so bila na teh območjih izvedena predavanja in predstavitve projekta za lovce in splošno javnost. O postavitvi obor ter doselitvi risov so bili obveščeni vsi upravljavci lovišč, različni deležniki in splošna javnost tega območja. Informacija o mikrolokacijah ni javna, saj se tako želi ohraniti mir v času, ko bodo živali v karanteni.

Po potrebi bo na alpskem območju izpustov lahko zgrajena še ena prilagoditvena obora.

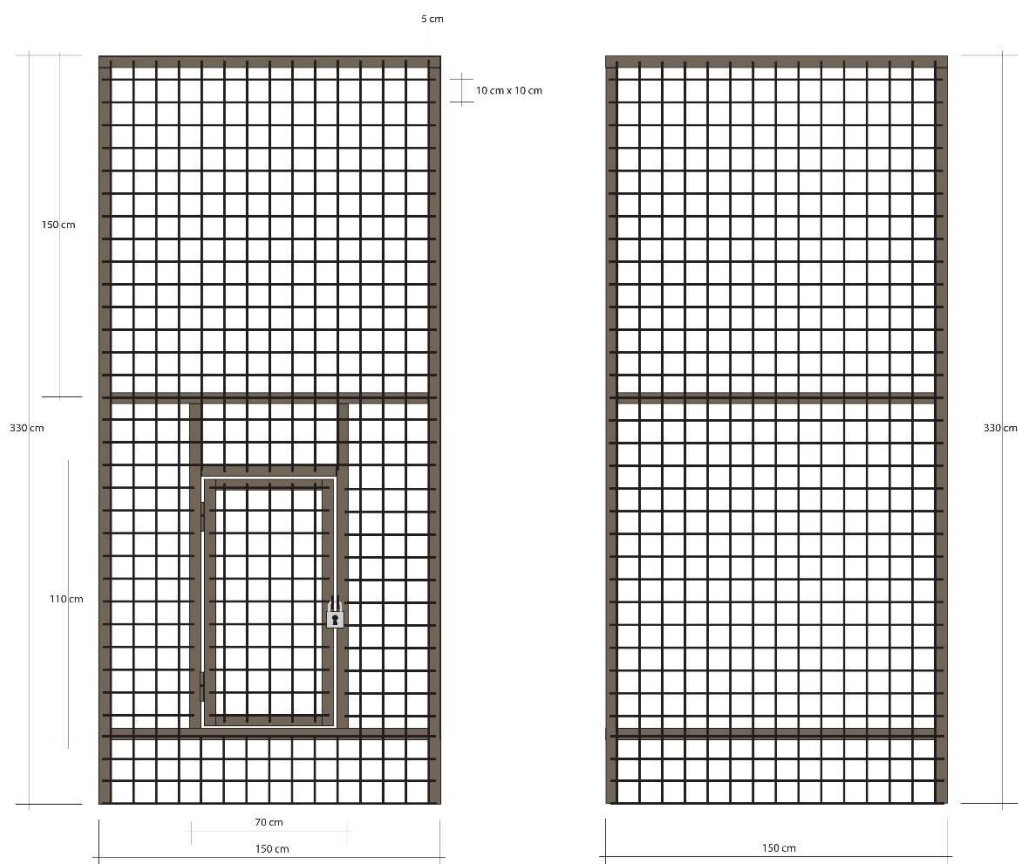
Strategija izpustov

Živali bodo po prihodu iz države izvora v namembni kraj v Sloveniji ostale v prilagoditvenih oborah (ang. soft-release). Namen prilagoditvenih obor je, da se živali v času karantene prilagodijo na novo okolje ter da se zmanjša željo po vračanju domov po izpustu.

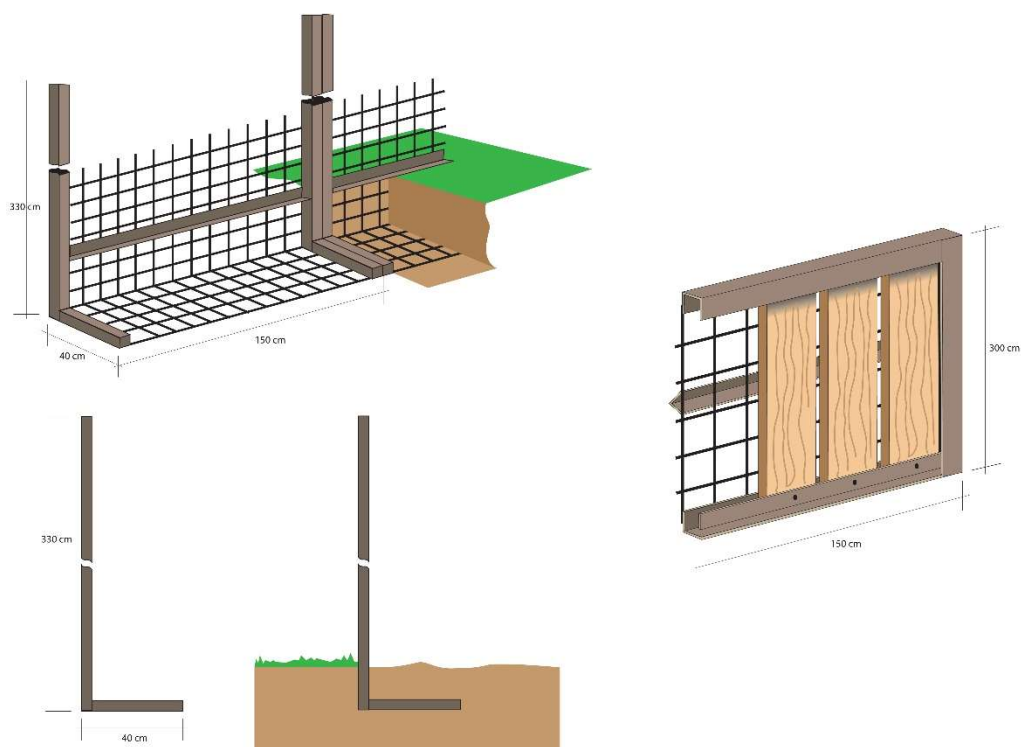
Pred postavitvijo prilagoditvene obore je treba pridobiti dovoljenje lastnika zemljišča, soglasje Zavoda za gozdove Slovenije in naravovarstveno soglasje, ki ga izda Agencija Republike Slovenije za okolje (ARSO). V sklopu regionalnega načrta doselitve je bil izdelan načrt za postavitve prilagoditvene obore, v katerem so upoštevane pretekle izkušnje iz Slovenije in drugih držav, ki so podobne doselitve že izvajale. Predvsem je pomembno, da je obora zgrajena tako, da se živali v njej ne morejo poškodovati ali iz nje pobegniti. Obora bo sestavljena iz kovinskih panelov višine 3 m. Na vrhu bo prekrita s kovinsko mrežo, ki preprečuje pobeg. Paneli bodo 30 cm vkopani v tla. Vsi vidni kovinski deli mreže, razen del, ki prekriva oboro, bodo z notranje strani oblečeni v les, da se živali v

času karantene ne morejo poškodovati. Za namen hranjenja in izpusta risov iz transportnega zaboja v karantensko oboro bodo izdelana manjša kovinska vratca, ki bodo prav tako oblečena v les. Nad vratci bo manjša odprtina, zaprta s prozorno plastiko, namenjena preverjanju stanja živali v času karantene. Za namen izpusta bo eden izmed panelov izdelan kot velika vrata. Znotraj obore bo izdelan tudi pokriti leseni podest, kamor se bodo živali lahko zatekle ob slabem vremenu.

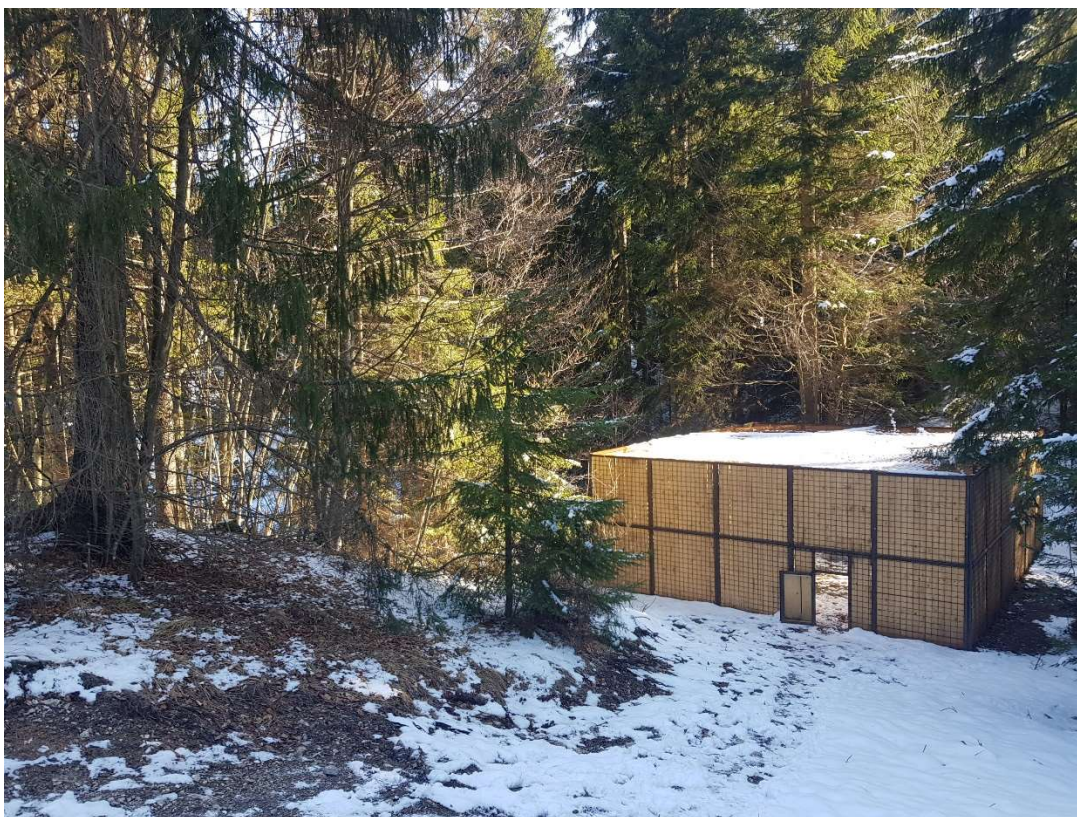
Tloris obore bo znašal 108 m² (9m x 12m).

Slika 2: Kovinska panela z vsemi dimenzijami.

Slika 3: Prikaz vgrajevanja kovinskih panelov.

Slika 4: Primer prilagoditvene obore v lovski družini Loški Potok.

Slika 5: Primer prilagoditvene obore v LPN Jelen.

Živali bodo po prihodu v prilagoditveno oboro v Sloveniji tam zadržane približno tri tedne. Po potrebi bodo nekatere živali zadržane dlje, saj želimo izpustiti več živali različnih spolov naenkrat. V tem času bodo zanje skrbeli poklicni lovci in naravovarstveni nadzorniki Triglavskega narodnega parka v sodelovanju s člani projektne skupine, ki bodo vsak dan preverjali stanje živali. Za redno spremljanje zdravstvenega stanja bo zadolžen pooblaščen veterinar.

Stanje ob in v obori bomo spremljali s kamerami. Nekatere kamere bodo z namenom redne in sprotne kontrol, posredovale tudi MMS sporočila. Bližnja okolica obore bo zaščitena z elektromrežo, ki bo preprečevala približevanje drugim prostoživečim živalim in morebitnim nezaželenim obiskovalcem.

Ves čas bivanja bomo rise hranili s surovo divjačino (srnjad). Prvo hranjenje bo ob prihodu živali, vsa naslednja pa po konzumaciji predhodnega trupla srnjadi. Živalim bo vedno na voljo tudi sveža voda.

Celoten postopek doselitve bo dokumentiran s fotografijami in videoposnetki. Javnost bo redno obveščena o dogodkih v zvezi z doselitvami preko projektne spletne strani in projektne Facebook profila. Na dan izpustitve risov iz prilagoditvene obore bo organizirana tiskovna konferenca, na katero bomo povabili vse glavne medije in glavne sodelujoči pri doselitvi. Na samem izpustu bo

prisotno omejeno število ljudi, ki bodo dogodek lahko spremljali na posebej pripravljenem in za to označenem mestu.

III SPREMLJANJE DOSELJENIH OSEBKOV

Monitoring

Aktivnost, gibanje, plenjenje in uspešnost vključevanja izpuščenih živali bomo spremljali s pomočjo telemetričnih ovratnic, foto-pasti in genetskih analiz. Živali bodo opremljene s telemetričnimi ovratnicami pred transportom iz države izvora. Telemetrične ovratnice bodo delovale približno dve leti, nato bodo samostojno odpadle. Nekateri živali bomo pred tem ponovno odlovili in ovratnico zamenjali z novo. Z ovratnicami bomo opremili vse doseljene živali, poskusili pa bomo opremiti tudi nekaj njihovih potomcev. Telemetrično spremljanje nam bo omogočalo spremljati njihovo preživetje, reprodukcijo, gibanje ter identificirati mesta uplenitve večjega plena.

Kakovostne fotografije, pridobljene s pomočjo foto-pasti, omogočajo individualno prepoznavanje živali zaradi unikatnega vzorca pik na kožuhih. Intenziven monitoring s pomočjo foto-pasti se je v Dinaridih pričel v letu 2018. V alpskem prostoru bo v letih po doselitvi monitoring s foto-pastmi potekal oportunistično zaradi manjšega števila prisotnih risov. Tako bo možno spremljati učinke doselitve. V sklopu projekta je bil izdelan tudi priročnik za uporabo foto-pasti za izvajanje monitoringa risa (<https://www.lifelynx.eu/wp-content/uploads/2018/01/Lynx-camera-trapping-guidelines.pdf>). Spremljanje uspešnosti doselitve bo potekalo tudi z genetsko analizo, ki bo temeljila na najnovejši metodologiji. Laboratorijske analize bodo izvedene na Biotehniški fakulteti, Univerze v Ljubljani. Izdelan je bil tudi priročnik za neinvazivno genetsko vzorčenje (https://www.lifelynx.eu/wpcontent/uploads/2018/01/LifeLynx_GeneticSamplingGuidelines.V1.01.pdf).

Spremljanje izpuščenih živali

Opremljanje živali s telemetričnimi ovratnicami in nadzor s foto-pastmi omogočata spremljanje in prilagajanje procesa doselitve. Pričakujemo, da bodo nekatere spremljane živali prečkale državno mejo z Italijo. V takih primerih bodo projektni sodelavci iz Italije prevzeli spremljanje označenih živali s foto pastmi ter z zbiranjem genetskega materiala. V primeru, da žival trajno zapusti projektno območje in se zadrži na mestu, kjer ni drugih risov, s katerimi bi se lahko razmnoževala, ali je življenje živali ogroženo, se bo, če bo mogoče, žival odlovilo in preselilo nazaj na območje prisotnosti risov.

Dolgoročno upravljanje

Vsi znanstveni podatki, pridobljeni med spremljanjem doseljenih živali, bodo vključeni v analizo učinkovitosti doselitve. Na podlagi teh podatkov in modeliranja različnih demografskih scenarijev bomo pripravili smernice za prihodnje upravljanje populacije.

V sklopu LIFE Lynx projekta bomo izdelali tudi strokovne podlage za izdelavo prenovljene *Strategije ohranjanja in trajnostnega upravljanja navadnega risa (Lynx lynx) v Sloveniji*.

IV TVEGANJA

Kot vsaka druga ohranitvena aktivnost je tudi doselitev risov v alpski prostor povezana z določenimi tveganji. Prepoznanih tveganj ni mogoče popolnoma odpraviti zaradi prevelikega števila vplivnih dejavnikov, so pa bili zato v okviru projekta razviti mehanizmi za zmanjšanje teh tveganj.

Možno tveganje: Smrtnost naseljenih živali zaradi povoza, bolezni, nezakonitega ubijanja ali disperzije izven projektnega območja.

Strategija zmanjševanja tveganja: Vse živali bodo pred izpustom pregledane tako, da se izključi možnost doseljevanja bolnih živali, ki bi lahko po doselitvi poginile. Živali bodo od karantenske obore iz države izvora v kraj izpusta v Sloveniji prepeljane v prilagojenem vozilu in pod nadzorovanimi pogoji. V Sloveniji bodo pred izpustom nameščene v prilagoditvene obore, kjer bodo pod rednim veterinarskim nadzorom. Gibanje izpuščenih živali se bo spremljalo s pomočjo telemetrijskih ovratnic, s čimer bomo lahko zaznali tudi morebitno smrtnost posameznega osebka. V okviru projekta bo potekala tudi intenzivna promocijska in izobraževalna kampanja, katere cilj bo pridobiti podporo čim večjega števila interesnih skupin. Ena izmed najbolj pomembnih interesnih skupin so lovci, ki imajo lahko velik vpliv na uspešnost projekta. V Sloveniji je bila ustanovljena tudi posebna policijska preiskovalna skupina, ki bo obravnavala morebitne primere nezakonitega ubijanja. Če bo katera od doseljenih živali zapustila območje jugovzhodne alpske subpopulacije, bo nadomeščena z novim osebkom iz Karpatov.

Možno tveganje: Negativni odnosi interesnih skupin do doselitve.

Strategija zmanjševanja tveganja: V okviru projekta LIFE Lynx se poleg izobraževalnih in promocijskih aktivnosti načrtuje tudi vrsto aktivnosti, ki bodo vključevale interesne skupine za spremljanje populacije risa in odločanje o upravljanju. Ustanovljene bodo lokalne posvetovalne skupine, katerih člani bodo pomembni predstavniki interesnih skupin, ki so ključni za uspeh pri doselitvi risov. Cilj tega je vzpostavitev transparentnega upravljanja populacije risa in partnerski odnos z vsemi interesnimi skupinami. Tako se bo dolgoročno zagotovila podpora doselitvi in ohranjanje risa v Sloveniji. Lovci so v okviru projekta LIFE Lynx ena izmed najpomembnejših interesnih skupin. V okviru projekta z lovci že poteka tesno sodelovanje pri monitoringu risa, izobraževalnih dogodkih in drugih aktivnostih.

V PODAJANJE INFORMACIJ

V okviru projekta je bil pripravljen komunikacijski načrt z načrtom interne komunikacije med partnerji in zunanje komunikacije z različnimi deležniki. Za učinkovitejše izvajanje projekta bo načrt posodobljen vsaj enkrat letno skozi celotno trajanje projekta.

Vse informacije o projektu so redno objavljene na spletni strani (<https://www.lifelynx.eu/>) in Facebook profilu (<https://www.facebook.com/LIFELynx.eu/>). Ob pomembnejših dogodkih bo organizirana tiskovna konferenca in/ali podana izjava za javnost.

1. IUCN/SSC (2013): Guidelines for Reintroductions and other Conservation Translocations. Version 1.0, Gland, Switzerland: IUCN Species Survival Commission, viii + 57pp.
2. Čop J., Frkovič A. 1998. THE RE-INTRODUCTION OF THE LYNX IN SLOVENIA AND ITS PRESENT STATUS IN SLOVENIA AND CROATIA. *Hystrix*, 10: 65-76
3. Čop, J., 1994. Spremljanje naselitve risa (*Lynx lynx* L.) v Sloveniji (1973–1993). Raziskovalna naloga, IGLG Ljubljana, 256 pp.
4. Kos I., Koren I., Potočnik H., Krofel M. 2012. Stanje in razširjenost evrazijskega risa (*Lynx lynx*) v Sloveniji v obdobju 2005–2009. *ACTA BIOLOGICA SLOVENICA*, 2:49-63